

УДК:339.3:330.341.4(477)

СТРУКТУРНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Назарій Миколайович ПОПАДИНЕЦЬ

молодший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики Інституту регіональних досліджень НАН України

E-mail: popadynets.n@gmail.com

Анотація. У статті досліджено проблеми розвитку внутрішнього ринку України. Проаналізовано роботу основних секторів економіки та їх вплив на елімінацію структурних диспропорцій на внутрішньому ринку. Охарактеризовано зовнішньоекономічні чинники впливу на внутрішній ринок України. Запропоновано основні заходи щодо реалізації політики мінімізації структурних диспропорцій на внутрішньому ринку України.

Аннотация. В статье исследованы проблемы развития внутреннего рынка Украины. Проанализирована работа основных секторов экономики и их влияние на элиминацию структурных диспропорций на внутреннем рынке. Охарактеризованы внешнеэкономические факторы влияния на внутренний рынок Украины. Предложены основные мероприятия по реализации политики минимизации структурных диспропорций на внутреннем рынке Украины.

Ключові слова: внутрішній ринок, експорт, імпорт, промисловість, структурні диспропорції.

Ключевые слова: внутренний рынок, экспорт, импорт, промышленность, структурные диспропорции.

Постановка проблеми. Проблеми економічного розвитку внутрішнього ринку України є об'єктом досліджень як економістів, так і політиків. Конкурентоспроможність і перспективи країни та соціально-економічне становище її громадян залежать від того, яка динаміка розвитку внутрішнього ринку та які при цьому відбуваються структурні зміни на внутрішньому ринку та у національній економіці.

В Україні нерозв'язані проблеми накопичувались десятиріччями. Не підкріплена економічним розвитком «соціалізація» бюджету тільки тимчасово вирішувала завдання покращення добробуту громадян, оскільки вона не базувалась на адекватному збільшенні обсягів виробництва та підвищенні рівня продуктивності праці. При цьому упродовж тривалого часу не проводились реформи, спрямовані на усунення структурних диспропорцій на внутрішньому ринку та у національній економіці.

Унаслідок цього в Україні істотно загальмувались процеси подолання структурних дисбалансів перехідного періоду, технологічної модернізації, поліпшення основних фондів, формування ефективної економічної бази для соці-

альних перетворень і, як наслідок, внутрішній ринок України залишився вразливим до кризи 2008–2009 років, що негативно вплинула майже на всі суб'єкти, задіяні у ньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремими аспектами розвитку внутрішнього ринку України та структурної політики держави займалися такі вітчизняні вчені: С. О. Біла [1], В. М. Геєць [2], Б. М. Данилишин [3], Я. А. Жаліло [4], О. В. Пустовойт [2], В. О. Точилін [2] та ін. В своїх працях вони висвітлюють вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на динаміку внутрішнього ринку та структурні дисбаланси відтворювальних процесів в українській економіці. Проте недостатньо уваги приділено наявним структурним диспропорціям самого внутрішнього ринку. За таких умов постає питання конкурентних підходів щодо стимулювання попиту та пропозиції на внутрішньому ринку та пропонування заходів щодо усунення диспропорцій на внутрішньому ринку України.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку, а також пропонування пріоритетних заходів для мінімізації диспропорцій на внутрішньому ринку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Основоположними засадами внутрішньої політики України в економічній сфері є забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, розвитку внутрішнього ринку, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, розвитку конкуренції як основного чинника підвищення ефективності країни. Стратегія економічної модернізації внутрішнього ринку об'єктивно вимагає оновлення конкурентних механізмів, розробки науково обґрунтованих та ефективних з точки зору реалізації на практиці інституціональних засад захисту і розвитку конкурентних відносин у державі.

Дані Державної служби статистики України підтверджують, що у 2013 р. під впливом прогресуючих ознак світової фінансової кризи окреслились тенденції до скорочення зведеного індексу виробництва товарів і послуг за основними видами економічної діяльності.

Це скорочення було обумовлено зниженням насамперед обсягів виробництва у промисловості, будівництві та транспорті. Індекс промислової продукції за перше півріччя 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 94,7 %. Загалом низхідний тренд розвитку промислового виробництва був зумовлений комплексом чинників, що пов'язані зі значними фінансовими проблемами у низці країн євросони, Росії та Близького Сходу, посиленням рецесійних тенденцій, що негативно позначилося на динаміці зовнішнього попиту, та збереженням структурних диспропорцій внутрішнього ринку.

Тобто на ситуацію у промисловості негативно впливало посилення конкуренції з боку іноземних виробників, передусім Китаю, РФ і Туреччини, формування низької цінової динаміки на світових товарних ринках, відсутність кредитної підтримки та жорстка монетарна політика.

Підсумовуючи роботу промисловості України, можна підтвердити факт надзвичайної відкритості національної економіки та її залежності від кон'юнктури світового ринку. Обмежене кредитування та високі процентні ставки за позиками стали каталізаторами уповільнення економічного зростання внутрішнього ринку.

Проте, є і позитивна динаміка деяких видів економічної діяльності, що визначається високим внутрішнім попитом. Високий внутрішній споживчий попит, підтриманий стабільним підвищенням реальних зарплат, забезпечив зростання роздрібною торгівлі.

Додатковим фактором високих темпів його зростання було зниження цін на деякі групи товарів та послуг, що сприяло посиленню споживчих настроїв населення.

У роздрібній торгівлі шляхом зростання внутрішнього споживчого попиту і у сільському господарстві у 2013 р. спостерігається позитивна динаміка, але вона все одно не може компенсувати скорочення в інших секторах економіки.

Оборот роздрібною торгівлі за I півріччя 2013 р. становив 397,6 млрд грн, що у порівняльних цінах на 11,2 % більше обсягу того ж періоду 2012 р. [5].

Через торгову мережу підприємств за I півріччя 2013 р. було продано споживчих товарів на суму 192,5 млрд грн. У загальному обсязі роздрібною товарообороту торговою мережею підприємств частка непродовольчих товарів зменшилась і становила 60 % проти 60,6 % I півріччя 2012 р. [6].

Частка продажу споживчих товарів, що вироблені на території України, у 2013 р. у структурі роздрібною товарообороту торговою мережею становить 58,3 %, що на 2 пункти менше, ніж за I півріччя 2012 р. Найбільша частка продажу товарів, що вироблені на території України, спостерігалась у Кіровоградській, Черкаській, Сумській, Житомирській, Чернігівській та Запорізькій областях (71,7–67,8 %). У м. Севастополі, Вінницькій, Донецькій, Київській, Волинській, Харківській, Одеській, Закарпатській областях та у м. Києві, товарооборот яких у загальному обсязі роздрібною товарообороту торговою мережею складав більше ніж половина, ця частка була меншою (57,2–48 %), ніж у середньому по Україні.

У сільському господарстві за I півріччя 2013 р. індекс порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 115,4 %. Це найвищий показник зростання обсягу аграрного виробництва за останні п'ять років. Індекс аграрних компаній становив 127,5 %, господарств населення – 106,4 % [7].

Робота сільського господарства у цей період визначалась стабільним попитом з боку населення та переробних підприємств, фінансовою підтримкою виробників з боку банків, збільшенням обсягів дотацій і компенсацій за реалізовану тваринницьку продукцію переробним підприємствам.

Загалом розвиток аграрного сектору спроможний потужно вплинути на усунення диспропорцій на внутрішньому ринку та економічну динаміку розвитку України – зважаючи на значні перспективи його капіталізації та прогнозовані довгострокові підвищувальні тренди як на

внутрішньому ринку, так і на зовнішніх ринках аграрної продукції.

В умовах відкритості національної економіки світові тенденції щодо збільшення дефіциту продовольства та зростання цін можна розглядати як потужний виклик для українського аграрного виробництва.

Ці тенденції стимулюватимуть приплив інвестиційних ресурсів у сектор, поживлять виробництво та експорт, стануть підґрунтям для розкриття вітчизняного аграрного потенціалу як національної конкурентної переваги.

Реформування в аграрній сфері має полягати у запровадженні прозорого та конкурентного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Основні акценти слід змістити у бік формування ринкових інститутів, що дозволять оптимізувати діючі форми організації виробництва з погляду ефективності реалізації ними економічних, соціальних та екологічних функцій.

Щодо зовнішньоекономічного впливу на розвиток внутрішнього ринку, то за I півріччя 2013 р. обсяг експорту товарів і послуг України становив 37688,7 млн дол. США, імпорту – 38486,1 млн дол. Порівняно з I півріччям 2012 р. експорт та імпорт становили відповідно 93,5 % та 87,2 % [8]. Негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило 797,4 млн дол. США (у I півріччі 2012 р. – мінус 3799,5 млн дол. США) [9].

На формування негативного сальдо вплинули окремі товарні групи: палива мінеральні, нафта і продукти її переробки (-7066,1 млн дол. США), засоби наземного транспорту, крім залізничного (-2531,8 млн дол. США), пластмаси, полімерні матеріали (-1428,7 млн дол. США), електричні машини – 1381,9 млн дол. США, механічні машини (-1380,1 млн дол. США), фармацевтична продукція (-1195,4 млн дол. США) [10].

У структурі зовнішньої торгівлі України порівняно з I півріччям 2012 р. частка товарів в експорті та імпорті зменшилася, відповідно вона становить 81,6 % та 90,8 % [9].

Загальний обсяг експорту товарів і послуг до країн СНД становив 13925,3 млн дол. США, або 90,5 % проти I півріччя 2012 р., до країн ЄС – 10353,9 млн дол. США (103,4 %). Частка експорту до країн СНД зменшилась проти I півріччя 2012 р. та складає 36,9 %, до країн ЄС – збільшилася та становить 27,5 % (у I півріччі 2012 р. – 38,2 % та 24,8 %) [8].

Обсяги імпорту товарів і послуг з країн СНД та країн ЄС становили 12516,6 млн дол. США

та 14181,8 млн дол. США, що порівняно з I півріччям 2012 р. склало 71 % та 99,6 % відповідно. Частка імпорту з країн СНД зменшилась, з країн ЄС збільшилась і становить відповідно 32,5 % та 36,8 % (у I півріччі 2012 р. – 40 % та 32,3 %) [8].

Основу товарної структури українського експорту становлять чорні метали та вироби з них – 26,8 % від загального обсягу експорту.

Значна експортна орієнтованість української економіки на тлі песимістичних оцінок світової торговельної кон'юнктури спонукає до цілеспрямованої політики підтримки експортної активності та конкурентоспроможності українських підприємств.

Тому потрібно максимально сконцентрувати зусилля на задіяння внутрішніх резервів для активізації економічного зростання внутрішнього ринку. Україна надзвичайно відкрита в економічному плані держава. Загострення рецесійних процесів у світовій економіці та посилення нестабільності на світових фінансових ринках, що пов'язані з борговими проблемами розвинених країн, відображаються на розвитку грошово-фінансової системи України.

2012 р. відзначився нестійкою динамікою глобальної економіки – з певним поживленням на початку року та наступним гальмуванням зростання. Депресивність світової економіки обумовила зниження попиту на міжнародних ринках основної експортної продукції України. Погіршилися умови торгівлі внаслідок застосування протекціоністських заходів у країнах – торговельних партнерах.

Політика модернізації, досі сконцентрована на інституційних змінах та підготовці нормативно-правових засад необхідних реформ, відтепер має бути зорієнтована на більш рішучі завдання щодо забезпечення структурних зрушень. Експортоорієнтована модель економіки дедалі частіше дає збої через нестабільність традиційних зовнішніх ринків. Потрібні нові стимули для внутрішнього реінвестування у галузі з високою часткою доданої вартості, а саме залучення інвестицій, упровадження політики імпортозаміщення, зміни у структурі експорту на користь продукції з глибокою переробкою та застосуванням нових технологічних рішень.

Негативною тенденцією щодо розвитку внутрішнього ринку є те, що у I півріччі 2013 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 2614,9 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), що у 0,8 рази менше показника відповідного періоду 2012 р.

(3224,2 млн дол. США). Обсяг внесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 липня 2013 р. становив 55318,2 млн дол. США, що на 0,4 % більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., та у розрахунку на одну людину складає 1218,1 дол. З країн ЄС внесено 42819,9 млн дол. інвестицій (77,4 % загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 4370,7 млн дол. (7,9 %), з інших країн світу – 8127,6 млн дол. (14,7 %) [11].

Інвестиції надійшли зі 138 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 82 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 17928,5 млн дол. США, Німеччина – 6165,3 млн дол. США, Нідерланди – 5376,1 млн дол. США, Російська Федерація – 3822,7 млн дол. США, Австрія – 3196,3 млн дол. США, Велика Британія – 2697,2 млн дол. США, Віргінські Острови (Брит.) – 2418,4 млн дол. США, Франція – 1808,4 млн дол. США, Швейцарія – 1183,1 млн дол. США та Італія – 1122,7 млн дол. США [11].

Підвищення інвестиційної привабливості країни та проведення економічних реформ мають закласти підвалини нової національної економічної моделі розвитку, що відповідатиме особливостям конкурентних викликів посткризового світу. І 2013–2014 рр. можуть стати ключовими в плані реалізації завдань реформ та розвитку.

Так, урядом уже здійснено деякі заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату та бізнес-середовища, у тому числі дерегуляції підприємницької діяльності. Підтвердженням проведення реформ є позитивна оцінка іноземних експертів.

Так, Україна у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності за 2012–2013 рр. поліпшила свої позиції на дев'ять пунктів і зайняла 73 місце серед 144 країн світу [12], що досліджувалися. Позиція України підвищується другий рік поспіль (після падіння на 17 пунктів у 2009–2010 рр.) [13] і досягла докризового рівня. За показником «Індекс розміру внутрішнього ринку» Україна у 2007–2008 рр., займала 27 місце (зі 131) [14], у 2008–2009 рр. – 29 місце (зі 134) [15], у 2009–2010 рр. – 29 місце (зі 133) [13], у 2010–2011 рр. – 28 місце (зі 139) [16], у 2011–2012 рр. – 37 місце (зі 142) [17] позиції погіршилися. Також Україна усе ще залишається у групі країн, що не досягли середнього показника конкурентоспроможності, і значно відстає від розвинутих держав.

Стратегія реформ щодо розвитку внутрішнього ринку України потребує уточнення пріоритетних завдань, виходячи як з глобальних викликів,

так і з особливостей сучасного етапу розвитку української економіки та суспільства, зокрема – специфіки очікувань громадян і суб'єктів економіки. Імперативом розвитку економіки України має стати відновлення позитивних показників економічного зростання та усунення структурних диспропорцій на внутрішньому ринку. Прогнозовані повільні темпи відновлення світової економіки не дають підстав очікувати швидкого відновлення для економічного зростання внутрішнього ринку в Україні з боку зовнішніх чинників.

Висновки. Отже, основні напрями усунення диспропорцій на внутрішньому ринку мають формуватися на основі прийняття таких заходів:

1. Створення інституційного середовища для розвитку конкуренції між вітчизняними товаровиробниками та імпортерами:

- реформування правової системи – прийняття Закону «Про розвиток внутрішнього виробництва» та Програми «Розвитку внутрішнього ринку»;

- виконання завдань «Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки»;

- підвищення регуляторної, захисної та торговельної ефективності нетарифних обмежень імпорту на внутрішній ринок продукції, що несе загрози для внутрішнього виробника, шляхом застосування антидемпінгових заходів щодо іноземного товаровиробника, що реалізують продукцію за ціною нижчою порівняно з її вартістю на внутрішньому ринку, а також використовуючи підвищення рівня відповідальності органів сертифікації за підтвердженням відповідності продукції, що імпортується, вимогам технічних регламентів та інших супровідних документів;

- збільшення гарантій органів державної влади щодо безпечності вітчизняних продуктів, що перебувають в обігу на внутрішньому ринку, а саме шляхом: прийняття законодавчих актів у сфері регулювання у відповідності з вимогами СОТ та ЄС; створення інфраструктури системи регулювання, її кадрового та технічного забезпечення; запровадження системи контролю якості виробництва на основі сертифікації підприємств, яка б передбачала пріоритетний контроль за якістю виробництва та переробки сировинних ресурсів;

- формування ефективної системи державного та громадського ринкового нагляду за якістю товарів, що перебувають в обігу на внутрішньому ринку, шляхом розширення мережі лабораторій, що відслідковують якість споживчих товарів, під-

вищення рівня правової відповідальності товаровиробників, постачальників і дистриб'юторів за якість продукції, що реалізуються на внутрішньому ринку.

2. Підвищення рівня нецінової та цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції кінцевого споживання, що перебуває в обігу на внутрішньому ринку:

- створення сприятливих економічних умов для модернізації вітчизняних підприємств, що реалізують свою продукцію на внутрішньому ринку шляхом звільнення від сплати ПДВ імпорту технологічного обладнання, вдосконалення нормативно-правових засад функціонування ринку лізингу, розроблення прозорих нормативно-правових правил відведення земель під промислове будівництво;

- здійснення переходу на економічно обґрунтовані тарифи та ціни на продукцію монопольних утворень шляхом законодавчого обмеження можливостей монопольних утворень;

- надання державної підтримки у формуванні мережі інформаційно-маркетингових центрів з вільним доступом усіх учасників ринку до інформації щодо рівня цін на товарних ринках, якісних характеристик продукції, її відповідності з вимогами обов'язкових стандартів.

3. Удосконалення механізму економічної концентрації на внутрішньому ринку вітчизняної продукції:

- розширення джерел інвестування вітчизняних підприємств через вдосконалення діяльності на внутрішньому ринку інвестиційних фінансових посередників;

- зменшення витрат інвесторів при вході на ринок та виході з нього шляхом нормативно урегульованого максимального розміру ціни на послуги та перереєстрації прав власності на іменні цінні папери, зменшення витрат власників підприємств на здійснення процедури їх банкрутства та ліквідації.

4. Зменшення рівня інфляційних витрат добробуту суспільства на внутрішньому ринку:

- створення сприятливих економічних умов для формування ринкової інфраструктури, особливо обслуговуючих і збутових установ, формування оптових ринків за фінансової участі держави на загальнодержавному та місцевому рівнях;

- формування механізму стимулювання інфляційних очікувань суб'єктів внутрішнього ринку шляхом поступового введення монетарного режиму таргетування інфляції.

5. Формування цільових галузевих програм розвитку внутрішнього ринку, використовуючи вітчизняну продукцію з високими якісними характеристиками.

6. Визначення пріоритетних напрямів роботи центральних і місцевих органів влади щодо вдосконалення інституційних та організаційно-економічних засад функціонування внутрішнього ринку.

Список використаних джерел

1. Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки / С. Біла. — К.: УАДА, 2001. — 408 с.

2. Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку: Наукова доповідь / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, д-ра екон. наук В. О. Точиліна; д-ра екон. наук Т. О. Осташко; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2008. — 102 с.

3. Україна і Митний союз. Богдан Данилишин. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2013/06/3/377778/>.

4. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А. П. Павлюк, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2012. — 104 с.

5. Оборот роздрібної торгівлі. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Продаж споживчих товарів, які вироблені на території України, у торговій мереж. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Стан сільського господарства України. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Зовнішня торгівля України товарами. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

9. Зовнішньоторговельний баланс України. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Стан зовнішньоторговельного балансу України. Прес-реліз. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України. Прес-реліз. [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Місце України за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uointe.kiev.ua/viewpage.php?page_id=492.

13. Звіт про конкурентоспроможність України 2010. На зустріч економічному зростанню та процвітання / Фонд ефективне управління. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Competitiveness_report_2010_ua.pdf.

14. Звіт про конкурентоспроможність України 2008. На зустріч економічному зростанню та процвітання / Фонд ефективне управління. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/final_ua.pdf.

15. Звіт про конкурентоспроможність України 2009. На зустріч економічному зростанню та про-

цвітання / Фонд ефективне управління. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ssr.org.ua/content/eng/libr/final_ukr_2009.pdf.

16. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011. На зустріч економічному зростанню та процвітання / Фонд ефективне управління. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukraine_2011.pdf.

17. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012. На зустріч економічному зростанню та процвітання / Фонд ефективне управління. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukraine_2012.pdf.